CZU: 811.163'0
ORCID:0000-0001-8481-5466
DOI: 10.5281/zenodo.3419336

Marcu GABINSCHI
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu"
(Chişinău)

CU PRIVIRE LA „MECANISMUL CONTACTELOR" CA FACTOR HOTĂRÂTOR AL COMUNITĂŢII LIMBILOR BALCANICE

On the "mechanism of contacts" as a first cause of the community of the Balkan languages

Abstract: The paper presents objections against the version of the Balkan infinitive loss allegedly manifesting a general tendency towards its disappearing because of the very „mechanism of contacts" between languages or, as it is called in transformational terms, because of its absence in elementary nuclear structures. The adduced facts show that it is just the infinitive, which appears ad hoc instead of personal verbal forms, included in nuclear structures, thus facilitating the contacts between people not quite familiar with one another's languages. On the contrary, the Balkan type replacing of the infinitive is the transmission of a structure into a language from another one in which it has existed since long ago, being by no means created ad hoc by the mechanism of contacts, nor due to its not being a nuclear structure etc.

Keywords: contact, infinitive, loss, transformation, nuclear structure.

Rezumat: Articolul prezintă obiecţii contra versiunii potrivit căreia înlăturarea infinitivului în Balcani ar manifesta tendinţa lui generală de a dispărea din cauza „mecanismului contactelor" dintre limbi ori, cum aceasta se numeşte în termeni transformaţionalişti, în virtutea absenţei lui în structurile elementare nucleare. Faptele aduse arată că anume infinitivul înlocuieşte ad-hoc formele verbale personale, chiar în structurile nucleare, înlesnind în acest fel contactele dintre oamenii insuficient de familiarizaţi cu limba convorbitorilor. Şi dimpotrivă, înlocuirea de tip balcanic a infinitivului este transmiterea unei structuri într-o limbă din alta în care ea există demult, nefiind deloc o creaţie ad-hoc, generată de mecanismul contactelor, de nonapartenenţa la structurile nucleare etc.

Cuvinte-cheie: contact, infinitiv, trasnformare, structură nucleară.

A fost o scăpare a noastră aceea că, recent, abordând iarăşi vechea problemă a cauzelor înlocuirii infinitivului în limbile balcanice, anume aducând exemple a două fenomene glotice de sens reciproc opus, n-am tras concluzia cuvenită din ceea ce ar releva tocmai confruntarea nemijlocită a acestora.

Era vorba de două feluri de a vorbi în limbile nematerne, cum e, în primul caz, vorbirea rusă a moldovenilor şi pe urmă, vorbirea germanilor şi a altora în limba italiană, a altora în limbile spaniolă, germană ş. a. Această confruntare pe care o facem mai jos e

BDD-A30394 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:01 UTC)

de natură să mai verse lumină în discuţia despre aceea dacă înlocuirea infinitivului în regiunea Balcanilor se datoreşte unuia sau altuia din cei doi factori. Se discută dacă hotărâtoare este o influenţă specifică locală, în ultima analiză cea a substratului autohton (părere bine cunoscută datorită lucrărilor lui F. Miklosich şi G. Weigand) sau dacă e generată de însuşi mecanismul contactelor dintre limbi. În acest ultim caz în Balcani s-ar observa doar o realizare concretă a unei tendinţe glotice generale, părere cunoscută din lucrările mai recente ale lui I. Bacinschi ş.a.[1]

Această ultimă idee, exprimată anume în noţiunile „mecanismului contactelor" de către V. Iu. Rozenţveig, e examinată de noi, de exemplu, în Gabinschi 2017, p. 245-247. Iar în termenii gramaticii transformaţionale ea circulă de acum de câteva decenii, urmând spusele unor somităţi ale lingvisticii. Astfel, ea a fost susţinută de V. V. Ivanov care s-a asociat la tezele lui J. Kuryłowicz (vezi Ivanov 1976) despre infinitiv ca echivalent semantic al propoziţiei secundare şi despre caracterul transformaţional al infinitivului, el având un rang ierarhic înalt şi de aceea ocupând o poziţie periferică în sistem ş.a.m.d. În consecinţă, „transformările infinitivale se dovedesc a fi mai puţin clare în comparaţie cu acele transformări datorită cărora în construcţiile subordonate prin forma personală e exprimată modalitatea ca atare". Aceasta „concordă bine cu datele limbilor balcanice şi ale dialectelor sud-italiene" (p. 212), ceea ce ar mărturisi despre caracterul nu tocmai specific balcanic al înlocuirii infinitivului.

În sprijinul acestor idei V. V. Ivanov aduce mai departe faptele multor limbi, vechi şi noi, foarte variate ca structură şi ca genealogie, şi ajunge la concluzia: „Posibilitatea dispariţiei infinitivului, implicată din punctul de vedere al gramaticii transformaţionale prin lipsa infinitivului în structurile nucleare elementare şi prin complexitatea relativă a deducerii acestor categorii în comparaţie cu altele verbale, poate duce la pierderea lui în cursul comunicării orale, ceea ce, pe semne, a şi predeterminat situaţia din uniunea glotică balcanică" (p. 229 ş.a.m.d., tot în termenii regulilor transformaţionale).

La aceasta facem mai întâi o precizare. Cele trei subdialecte sud-italiene (cel sudcalabrez şi cel sudapulez şi cel nord-sicilian) s-au format pe substrat grecesc, fiind deci sub raport lingvistic idiomuri balcanice (spre deosebire de alte părţi ale Italiei, care şi ele s-au găsit mult timp sub stăpânirea bizantină, dar n-au avut populaţie grecească şi de aceea nu demonstrează trăsături balcanice în graiurile lor). Aici interesează apartenenţa balcanică în sens lingvistic, nu cel geografic (ca şi, de exemplu, în cazul Republicii Moldova sau a Ciprului şi al insulelor greceşti). Deci, a releva înlocuirea infinitivului în cele trei subdialecte sud-italiene ca un pretins simptom al caracterului mai general, altul decât cel balcanic, al fenomenului nu e corect.

[1] Nu discutăm aici versiunea provenirii fenomenului din limba greacă, versiune dominantă în problemă, dar ale cărei locuri vulnerabile le-am relevat nu odată în lucrările noastre precedente.

Ca să nu supraîncărcăm expunerea cu multe fapte şi date bibliografice cu care am mai operat nu odată, ne permitem să trimitem cititorul la bibliografia completă a lucrărilor noastre de până la 2012 vezi Gabinschi 2012, p. 344-358 şi la Gabinschi, 2017, p. 267-278. Acolo lucrările referitoare la infinitivul balcanic pot să fie găsite uşor după titluri.

BDD-A30394 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:01 UTC)

Mai departe se naşte întrebarea următoare ce poate să fie pusă şi în termenii gramaticii transformaţionale, dar şi fără ele. În însăşi construcţiile sinonime ca, de ex., *El poate lucra* şi *El poate să lucreze* se conţin mai multe elemente de sens (seme) decât în *El lucrează*. Adică, oricum s-ar exprima sintagma cu sema potenţială, ea (construcţia), este mai complicată decât sintagma din care această semă lipseşte, indiferent de felul şi de limba în care ea se exprimă. Se întâmplă că sensul lui „a putea" nici nu se exprimă printr-un cuvânt aparte, ci doar printr-un sufix, cf. echivalentele celor aduse mai sus: tur. *çallşabilir* şi ung. *dolgozhat*. Dar în alte limbi se prea poate că s-ar găsi şi alte feluri de a reda sensul infinitivului şi a sinonimelor lui în diferite tipuri de sintagme, cf., de ex., sp. *Le veo venir* şi *Le veo viniendo* (rom. *Îl văd venind* şi *Îl văd că vine*) ş.a.

De prisos a mai spune că vorbitorii limbilor cu infinitivul în plină vigoare (cum e, de ex., una din SAE, adică Standard Average European, bunăoară cea rusă) nu simt nicio lipsă de claritate în întrebuinţarea foarte variată a infinitivului în limbile lor. Iar cazurile de înlocuire a lui în vorbirea nematernă a alogloţilor le par, deşi înţelese, totuşi stranii – vezi mai jos exemple din vorbirea rusă a moldovenilor.

Tot aici e greu de trecut pe lângă o contradicţie din explicarea fenomenului, contradicţie ce bate la ochi în tratările lui prin metoda transformaţională, deşi observată cu mult înainte de apariţia acesteia, dar pe care nici ea nu o poate elimina.

Se întreabă: odată ce infinitivul ca atare, prin însăşi natura sa e predispus să fie înlăturat din limbile în genere, de ce atunci limbile romanice şi slave îl înlătură numai în Balcani (inclusiv în aria vecină tot lingvistic balcanică – vezi mai sus despre Italia de Sud), el rămânând intact pe alte arii romanice şi slave?[2] Şi de ce acelaşi proces, în forma incipientă, are loc încă într-o limbă romanică, nimerită în circuitul balcanic relativ târziu? E vorba de limba sefardă (cercetată sub acest raport de noi) tocmai din Balcani spre completă deosebire de aceeaşi limbă din Maroc (ca şi de strâns înrudita şi reciproc inteligibila spaniolă, în ciuda contactelor acesteia cu o mulţime de limbi din Europa, America şi Asia). Întrebări analoge se pot pune despre alte idiomuri zise neobalcanice, cum sunt găgăuza, turca din Balcani şi de sârba din Banat sau graiurile ungureşti din Ardeal, aceste două ultime coîntrebuinţându-se cu româna.

În favoarea părerii apărate de către V. V. Ivanov s-ar părea că pledează următorul factor lingvogeografic (îl menţionează în p. 221, alături de faptele limbilor balcanice, dar fără interpretări ulterioare). În limba georgiană veche, forma în *-ad* a cazului directiv al masdarului a ieşit din cadrul sintaxei acestui caz, ajungând să se întrebuinţeze în funcţiile tipologic obişnuite pentru infinitiv. Astfel, ea a ajuns să complinească verbele modale şi faziale, expresiile impersonal-predicative ş. a., dar şi ceea ce e deosebit de relevant în acest caz, a putut să fie şi subiect, adică, având recţiune verbală, a devenit infinitiv în

[2] Operăm în acest caz numai cu date absolut sigure. Pentru limbile numai balcanice albaneză şi greacă putem invoca pierderea infinitivului în *me* în toscă (ale cărui relicte se găsesc în număr suficient acolo) în condiţii de bilingvism multisecular cu greaca, iar pentru însăşi greacă am adus nu odată fapte ce nu concordă cu explicarea dominantă a înlăturării infinitivului de acolo din cauze interne (de obicei, fonetice).

BDD-A30394 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:01 UTC)

sensul strict al termenului[3]. Şi totuşi, mai târziu el a ieşit din uz. Georgiana contemporană nu are infinitiv. Deci, cazul pare a sprijini părerea despre tendinţa limbilor, independentă de localizare, spre eliminarea infinitivului ca element periferic din sistem, de rang ierarhic înalt ş. a. (vezi mai sus, după Ivanov 1976, p. 218). Dar aici credem că a intervenit acel factor că infinitivul vechi georgian în *-ad* n-a ajuns să distingă categoriile verbale, în primul rând diateza şi, ceea ce se cheamă versiunea verbală (ceva ca obiectul indirect), din care cauză a rămas puţin apt de a exprima liber funcţiile infinitivale. Adică, a păstrat o trăsătură a numelui de acţiune, caracterizată printr-un dezavantaj în comparaţie cu infinitivul altor limbi. Acest dezavantaj al limbii materne îl constată un cunoscut cercetător şi vorbitor al georgienei: „Limba georgiană nu are infinitiv; locul lui îl ocupă numele de acţiune postverbal (implicând toate dificultăţile legate cu aceasta; anume în construirea de sintagme: în georgiana nouă numele de acţiune cere cazul genitiv, ceea ce creează o construcţie greoaie)" (1967, p. 51-52). Deci, pe de o parte, infinitivul georgian vechi a fost morfologic defectuos[4], iar pe de altă parte, lipsa infinitivului în georgiana nouă e percepută chiar de vorbitorii ei ca un neajuns al limbii proprii.

Alte consideraţii lingvogeografice ale lui V. V. Ivanov tot nu ilustrează vreo tendinţă glotică generală spre eliminarea infinitivului din limbi din cauza esenţei lui ca atare. Astfel, nu e diagnostică aducerea în discuţie a limbilor în care infinitivul nici nu a fost atestat deci, nu se ştie că el a existat acolo, prin urmare nici n-a putut să dispară, ceea ce exclude din capul locului căutarea cauzelor unei asemenea dispariţii. Aşa sunt limbile menţionate de V. V. Ivanov, eschimosă şi aleută, diferite limbi tunguso-manciure ş. a. (p. 222). Tot puţin relevantă e apelarea la părerea ketologului V. V. Belimov despre caracterul nonobligatoriu al infinitivului în limbă (p. 221-222). Ar fi interesant cum s-ar putea aplica această teză, de exemplu, la limba rusă, la franceză, engleză ş.a.m.d. Cf. şi apelarea la întrebuinţarea infinitivului din diferite limbi în funcţii predicative, de exemplu în cea prescriptivă (ca în rusă ş. a.), tot ca simptom pretins de instabilitate a infinitivului ca atare în limbă (p. 221). Toate aceste fapte (şi altele asemănătoare) sunt foarte departe de a demonstra o asemenea instabilitate, fapt confirmabil uşor prin practica glotică a vorbitorilor multor limbi.

Pe acest fundal ajungem la confruntarea, pe care o considerăm diagnostică, a celor două feluri de vorbire în limbile nematerne menţionate mai sus.

Primul caz e documentat la noi cel mai bine prin exemplele vorbirii pocite italieneşti a germanilor ocupanţi ai nordului Italiei din 1943-1945 şi a răspunsurilor italienilor date în acelaşi fel. De exemplu (vorbeşte neamţul), *Perché allora avere* (în loc de *avete*) *fango sulle scarpe*? „De ce atunci aveţi glod pe pantofi" sau *Se voi dire* (în loc de *dite*)

[3] Vezi amănunţit (Чхубианишвили 1972, p. 137-162 rezumatul rusesc).

[4] Ca o paralelă parţială a acestei evoluţii pot fi privite unele fenomene din latina târzie. Astfel, acolo tendinţe de evoluţie în infinitiv au manifestat sporadic supinul II (ca în *pudet dictu* sau *horret auditu* – vezi: (Stolz-Schmalz 1928, p. 602) ori genitivul gerunziului (ca în *quem occidendi non opportet* sau *orandi extra civitate egrediens* (Aalto 1953, p. 92), care, nedistingând diateza, nu au devenit forme stabile de infinitiv. Însă piedica principală pentru această evoluţie a fost existenţa în latină, a infinitivului deja demult în uz.

BDD-A30394 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:01 UTC)

dove partezani, *noi subito lasciarvi* (în loc de *vi lasceremo*). *Ma se nostro camerata ferito morire* (în loc de *muore*), *noi fucilare* (în loc *fucileremo*) *tutti* „Dacă spuneţi unde sunt partizanii, imediat vă dăm drumul. Dar dacă tovarăşul nostru rănit moare, vă împuşcăm pe toţi" – vezi aceste şi mai multe alte exemple din italiană, dar şi din spaniolă şi germană în Gabinschi 2017, p. 247-249.

Germanii spun aşa din cauza că nu ştiu să conjuge verbele italieneşti, deci îşi uşurează vorbirea punând în locul acestor forme infinitivul. În însăşi germană verbele se conjugă, deci ei nu imită aşa limba lor maternă. Adică asemenea infinitive substituind alte forme ale verbelor respective apar tocmai ad-hoc, generate de însuşi mecanismul contactelor dintre limbi, şi aceea independent de structura limbii proprii a vorbitorilor, ca şi de aceea dacă forma substituită este nucleară sau un transform al ei.

Tot în op. cit. a noastră (p. 246-247) aducem (ceea ce am mai făcut de multe ori în lucrările precedente) exemple din vorbirea rusă a moldovenilor (structuri numai „transformate", căci structuri nucleare de tipul celor pocite italieneşti n-am întâlnit în aceste situaţii) ca cele ce urmează (toate exemplele sunt din emisiuni). De ex., *Надо помочь молдаванам, чтобы они исправили эту трагедию*, sau *Дайте возможность тем крестьянам*, *чтоб они знали*, sau *Они хотят*, *чтобы услышали какие-то конкретные результаты* ş. a. tot acolo, vezi şi Gabinschi 2012, p. 253 ş. a. În asemenea cazuri nu se creează ad-hoc prin însuşi mecanismul contactelor nicio structură nouă inexistentă în vreuna din limbile contactante, ci se reproduce structura demult existentă în una din aceste limbi (cf. resp. rom. *să îndrepte*, *să ştie*, *să audă*), anume o structură balcanică proprie diferitelor limbi din regiune[5].

Din confruntarea făcută reiese că un mijloc de uşurare (resp. de simplificare) a vorbirii prin (exprimându-ne în termeni transformaţionalişti) folosirea „structurii nucleare" este tocmai infinitivul, ales ad-hoc, fără să imite vreuna din limbile în contact. Şi dimpotrivă, eliminarea infinitivului este imitarea structurii unei limbi (resp. a unor limbi) concrete, în care această structură s-a impus prin influenţă din afară cu sute de ani în urmă şi există acolo de atunci deja în afara oricărui contact. În ultima analiză aici hotărăşte imitarea structurii ce există în limba dătătoare demult în afara contactelor, fără să se datoreze anume mecanismului lor (fapt confirmat prin relativ recenta transmitere a aceleiaşi particularităţi, în forme incipiente, şi idiomurilor neobalcanice, vezi mai sus).

Aşadar, ţinând cont de aceste fapte, nu putem accepta ideea, cum că infinitivul a fost înlocuit (total sau parţial) în limbile balcanice din cauza însăşi a naturii sale, ceea ce a fost prezentat odată ca urmare a „mecanismului contactelor", iar mai târziu, în termenii gramaticii transformaţionale, ca ceva străin structurilor nucleare elementare ş.a.m.d. Faptele ne spun că înlocuirea infinitivului în Balcani îşi are sursa într-o limbă (resp. unele limbi) care a(u) transmis altora o particularitate specifică locală preexistentă, nu ceva ce ar fi apărut ad-hoc prin contactul dintre ele.

[5] Ca să nu supraapreciem importanţa tocmai a acestor fapte, trebuie să constatăm că ele nu sunt balcanismul cel mai frecvent din vorbirea rusă a moldovenilor. Mai des auzim confundarea lui „ubi" şi „quo", de ex., *Она легла в кровати* („ubi" pro „quo", din vorbă) sau *Лифт на ремонт*, („quo" pro „ubi", scris pe uşa ascensorului). Dar şi aceasta este un exemplu de imitare a unei limbi de către alta, nu ceva apărut din însuşi mecanismul contactelor.

BDD-A30394 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:01 UTC)

Deşi nu este primordial în cazul de faţă, trebuie semnalat că la claritate în problemele infinitivului nu contribuie alte câteva teze din articolul lui V. V. Ivanov. Astfel, acolo figurează (în versiunea lui S. I. Karţevschi) teza tradiţională despre infinitiv ca un membru „nul", complet nemarcat al sistemului verbal (p. 210). Afirmaţia e în mod evident greşită chiar în lumina datelor limbilor romanice, în care infinitivul (ca şi în alte limbi, de exemplu în cele slave, în care distinge şi aspectul) exprimă şi diateza, iar la reflexiv şi persoana şi numărul subiectului acţiunii. Pentru a cuprinde printr-o definiţie strictă noţiunea de infinitiv se cere o operaţie destul de complicată (vezi Gabinschi 2017, p. 149-152). Iar recunoscând existenţa conjugării subiecto-obiectivale, ca în limbile romanice sau în albaneza ghegă, putem constata schimbarea infinitivului şi după alte categorii, ceea ce ar implica o mulţime de forme ale lui. Tot aici trebuie menţionat că la claritate în problema infinitivului nu contribuie tradiţionala denumire a lui ca o „categorie" (Ivanov 1976, passim) sau, după diferiţi autori, prezentarea lui ca „nume de acţiune" (p. 916 ş.a.)[6].

Referinţe bibliografice:

1. AALTO, Pentti. *Studien zur Geschichte des Infinitivs im Griechischen* „Annales Academiae Scientiarum Fennicae", Ser. B., 80/2 (1953), p. 1-107.

2. GABINSCHI, Marcu. *Lucrări alese de lingvistică română*. Chişinău, 2012.

3. GABINSCHI, Marcu. *Studii de limbă română*. Chişinău, 2017.

4. STOLZ-SCHMALZ. *Lateinische Grammatik*. München, 1928.

5. ГАБИНСКИЙ М. А., *Появление и утрата первичного албанского инфинитива*, Ленинград, 1970.

6. И. И. ИВАНОВ. К типологии инфинитива в балканских языках. В: „Славянское и балканское языкознание. Проблемы морфологии славянских и балканских языков", Москва, 1976, с. 216-230.

7. А. С. ЧИКОБАВА. Грузинский язык. В: *Языки народов СССР. Иберийско - кавказские языки*. Москва, 1967, с. 22-61.

8. Д. З. ЧХУБИАНИШВИЛИ. *К вопросу об инфинитиве в древнегрузинском языке*. Тбилиси, 1972 (на груз. языке, рус. резюме на с. 137-162).

[6] La p. 227 V. V. Ivanov (poate din greşeală) ne atribuie nouă cercetarea detaliată şi demonstrarea caracterului arhaic al participiului albanez în *-m*, pe care noi doar îl menţionăm, examinând problema apariţiei infinitivului de tipul *me ba* (originea şi pierderea acestuia sunt examinate amănunţit în Gabinschi 1970, adus de V. V. Ivanov în p. 227, şi e de regretat că dânsul nu reacţionează în niciun fel la aceste teze ale noastre, asupra cărora noi şi acum (ţinând cont şi de critica lor şi de datele noastre de mai târziu) insistăm. Tot aşa e de regretat că V. V. Ivanov, în ciuda diapazonului colosal al faptelor aduse de din diferite limbi, nu confruntă rarele limbi care au fiecare câte două infinitive, cum sunt, precum ştim din literatură, pe de o parte hitita, bine cunoscută lui I. I. Ivanov, şi, pe de altă parte, româna şi albaneza cercetate de noi.

BDD-A30394 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:01 UTC)